

SAMFUNDE STADIG FLE

T SKILLER RE UD

Rummelighed er pædagogikkens herskende mantra, men i praksis sker der en stadig større udskilning af de anderledes. "Jo flere man udskiller, jo mere snævert bliver det defineret, hvordan de rigtige skal være," siger dr.pæd.

Birgit Kirkebæk.

* Farlige. Fattige. Arveligt belastede. Mindreværdige.

Ofre. Op gennem historien har samfundet set på udviklingshæmmede med vidt forskellige øjne. I middelalderen gemte man de åndssvage væk, fordi man var bange for dem. I første halvdel af det 20. århundrede tvang man de bedst begavede udviklingshæmmede til at lade sig sterilisere, så de ikke kunne "fordærve civilisationens arveanlæg". Og fra 1950'erne behandlede man de åndssvage som stakkels ofre for fortidens synder.

I dag er den pædagogiske holdning, at udviklingshæmmede er ligeværdige mennesker og skal behandles derefter. Derfor har de ret til at modtage undervisning ligesom alle andre. Sådan er det rummelige samfund.

Rummeligheden har fundet vej til visionerne for børnehaven, folkeskolen, arbejdspladsen, ja hele samfundet. Enhver lærer, pædagog og god samfundsborger skal være rummelig, ligesom alle pædagogiske institutioner med respekt for sig selv har rummelighed som ideal.

Men rummeligheden kan ikke altid favne virkeligheden. Det er den triste sag om behandlingen af udviklingshæmmede voksne på institutionen Strandvænget i Nyborg et eminent eksempel på. Her blev beboerne behandlet så nedværdigende af personalet, at det rystede hele det pædagogiske fundament. Hvordan kan en behandler tvinge en stærkt udviklingshæmmede til at tørre sit eget tisse op? Hvordan kan pædagogerne ignorere beboernes råb om hjælp?

FORTIDEN SPØGER

Ser man på Strandvænget med historiske briller på, kan behandlingen næppe overraske, for pædagogernes attitude minder påfaldende meget om den holdning, der sidder dybt i handicaphistorien, nemlig at udviklingshæmmede skal gemmes af vejen.

"Onsorgen for udviklingshæmmede har ikke kunnet bryde med fortidens spøgelse. Selv om den pædagogiske grundholdning er, at vi alle sammen er lige værdige, betyder det ikke,

at vi bliver behandlet under værdige omsorgsforhold. Det er dér, filmen nogle gange knækker. Og det er det, vi har lært af Strandvænget-sagen," siger dr.pæd. Birgit Kirkebæk, der har studeret handicaphistorien i flere årtier.

Hun mener, at fortiden stadig spøger i samfundets behandling af det anderledes. For eksempel er der spor af middelalderens syn på handicappede i nutidens debat. Tilbage i middelalderen blev mennesker med fysiske eller psykiske handicap primært betragtet som et fattigdomsproblem, og de blev vurderet i forhold til, om de kunne klare sig selv eller ej.

ORGANER TIL DE VÆRDIGE

"Fra 1500-tallet og frem begynder man at skelne imellem dem, der er 'de værdige fattige', og dem, der er 'de uværdige fattige'. De værdige fattige er for eksempel de handicappede og de forældreløse, mens de uværdige er dem, der har fuld førlighed, men intet arbejde," siger Birgit Kirkebæk. I begyndelsen af 1700-tallet skærper man for eksempel reglerne for tiggeri og giver 'de værdige fattige' lov til at tigge, så de ikke bliver jaget ud over bygrænsen, mens restriktionerne over for uværdige fattige bliver hårdere.

"Denne skelnen mellem de værdige og de uværdige har fulgt os op gennem historien og er også til stede i vores tid. Tankegangen sniger sig ind i nutidens debat. Når man for eksempel skal vurdere, hvem der skal have et organ, der ikke er særlig mange af, skal man så give lungerne til én, der har røget hele sit liv og måske ikke vil holde op, eller skal man give dem til én, der uden egen skyld har fået ødelagt sine lunger?" spørger Birgit Kirkebæk retorisk. "Jeg vil også vove at påstå, at i den måde, vi omtaler mennesker på kontanthjælp på, ligger der mange antagelser om, at de nok ikke vil arbejde; at de nok er dovne – med andre ord: at de er uværdige," siger Birgit Kirkebæk. →

EN TRUSSEL MOD CIVILISATIONEN

Det er ikke kun middelalderen, der hæfter sig fast på nutiden. I dag er der også spor af for eksempel både den kristne forståelse af handicappede, som dominerer i 1800-tallet, og det evolutionistiske perspektiv, der dukker op sidst i 1800-tallet. Lad os kort skruetiden tilbage:

I 1800-tallet begynder man at lave anstalter for blinde, døve, vanføre, epileptikere og åndssvage. "Man gør det af humane årsager, og fordi det er en kristen forpligtelse at hjælpe mennesker, der uden egen skyld er kommet i ulykke. Men man gør det også, fordi man

havde håb om, at man ved en særlig indsats kunne oplære dem så meget til at arbejde, at de kunne bringes tilbage til samfundet. Man skal hele tiden huske, at arbejdet er omdrejningspunktet," siger Birgit Kirkebæk.

Hen mod sidste halvdel af 1800-tallet sker der imidlertid en ændring: Naturvidenskabens idealer vinder indpas. "Man bliver meget optaget af menneskers arvelige forhold. Det er eugenikken med afsæt i Charles Darwins evolutionsteori, den franske sindssygelæge Morels degenerationsteori og den tyske biolog Häckels rekapitulationsteorier. Nu begynder man at snakke om, at der er nogle, der er arvemæssigt mindreværdige. Det er en hel anden diskussion, som handler om eugenikkens 'hvem er vel født'."

Udviklingshæmmede ses nu som en slags primitive væsener med tilbageslag i arveforhold. "Man så udviklingshæmmede som nogle mennesker med nogle arveanlæg, der gjorde, at hvis de fik børn, ville børnene nok være værre end de selv, og civilisationen ville uddø." Derfor begynder man at indfange de bedst begavede udviklingshæmmede og tvangsindlægge dem imod deres vilje med politiets hjælp for at sterilisere dem.

HANDICAPHIERARKIET

Blinde

Døve

Bevægeshæmmede, der har arbejdsevne

Epileptikere

Udviklingshæmmede, der ikke har arbejdsevne

Asylyster: sammensatte handicap

Kilde: Birgit Kirkebæk

LIGEVÆRDIGHEDEN SEJRRER

Der sker dog et markant skifte i 1950'erne, hvor ligeværdighedsbegrebet kommer på banen inden for forsorg og omsorg sammen med nøgleordene 'normalisering' og 'rettighed'.

"Loven forsøger at italesætte en ny ideologi, som handler om normalisering. Der sker et brud med den måde, man har talt om udviklingshæmmede på. Før var de mindreværdige, de var farlige, de var arveligt belastede. Nu taler man om dem som ofre for tidligere tiders uforstand. De er, som mennesker er flest. De skal behandles som ligeværdige mennesker, og velfærds-samfundets ydelser skal også dække dem. Det er blandt andet det religiøse ligeværdsbegreb, som kommer ind igen. Det er den gamle tanke om næstekærlighed og ligeværdighed," siger Birgit Kirkebæk.

Det næste store skifte sker i 1980, hvor der indføres almindelig undervisningsret og -pligt for udviklingshæmmede. Det sker, fordi udviklingshæmmede nu bliver defineret som mennesker med store udviklingsmæssige problemer, som der kan gøres noget ved gennem behandling. Det signalerer, at behandlingen af udviklingshæmmede ikke er en filantropisk forpligtelse, men en opgave for velfærds-samfundet, og det får enorme konsekvenser for behandlingen af udviklingshæmmede. "Det giver en åbenhed i forhold til, at undervisning er noget, alle kan få. Det bliver brugt som afsæt til at give flere og flere undervisning de kommende år. Det er for mig at se det vigtigste overhovedet, der er sket," siger Birgit Kirkebæk.

SKOLEN UDSKILLER

På papiret er samfundet altså blevet mere rummeligt, når det gælder udviklingshæmmede. I praksis spørger fortidens menneskesyn dog stadig, sådan som vi senest har set det på Strandvænget. Spørgsmålet er også, om samfundet reelt er blevet mere rummeligt. Vender vi blikket fra udviklingshæmmede til uddannelsesinstitutioner som børnehaven, folkeskolen og gymnasiet, kan det være svært at få øje på rummeligheden, eftersom stadig flere skiller sig ud fra det, der opfattes som det såkaldt 'normale'. Et eksempel er, at der er sket en voldsom

DE UDVIKLINGSHÆMMEDES VEJ MOD NORMALISERING

1500

Udviklingshæmmede opfattes som 'værdige fattige', men gemmes af vejen.

1855

Første institution for udviklingshæmmede etableres i Danmark: åndssvageanstalten Gl. Bakkehus på Rahbeks Alle i København.

1929

Som det første land i Europa indfører Danmark social foranstaltning over for "degenererede" og giver Danmark en ledende plads i verden.

1700

Udviklingshæmmede får lov til at tigge i bymidten – i modsætning til 'de uværdige fattige', som er de arbejdsløse uden handicap.

1859

Charles Darwin udgiver 'Arternes Oprindelse' (dansk 1872), som revolutionerer opfattelsen af udviklingsteori og bryder med den bibelske skabelsesberetning. Bogen markerer indførelsen af et biologisk syn på mennesket. For handicappede betyder det, at de nu opfattes som mennesker med dårligere arvemateriale.

stigning i antallet af diagnosticerede. Denne udvikling ser man for eksempel inden for folkeskolen.

"Hvis læreren ikke kan få ro i klassen, så er det nok, fordi børnene fejler noget," siger Birgit Kirkebæk. Hun mener dog ikke, at det er nyt, at uddannelsesinstitutioner søger efter diagnoser. Sådan har det altid været. Men diagnoserne ændrer sig hele tiden.

"Man har altid prøvet at give en forklaring på noget, man ikke rigtig forstår. Børns adfærdsproblemer er også blevet kaldt noget forskelligt gennem tiden. De har heddet 'børn med socio-emotionelle problemer' netop for at pointere, at der kunne være tale om nogle sociale forhold, der belastede børnene følelsesmæssigt. Nu kaldes mange af de samme børn for ADHD eller DAMP-børn. Diagnoserne ændrer sig," siger Birgit Kirkebæk.

Et andet eksempel er, at et stigende antal elever i folkeskolen henvises til specialundervisning, fordi de skiller sig ud fra gennemsnitseleven. Ifølge Birgit Kirkebæk går det stik imod parolen om rummelighed: "Samtidig med at folkeskolen snakker om, at den skal være mere rummelig, bliver den faktisk mindre rummelig. Lærerne bliver udsat for et større pres om, at børnene for eksempel skal kunne læse meget tidligt i skoleforløbet. Når de fleste børn skal op på det niveau, vil der være nogle børn, der slet ikke magter det, og som så bliver en belastning for lærerne. Hvad gør man så? Man prøver jo at komme af med dem. Det er en meget uheldig udvikling, som er accelereret meget gennem 1980'erne og 1990'erne," siger Birgit Kirkebæk og beklager udviklingen: "Man kan ikke både skælde lærerne ud for at skille mange børn ud og så samtidig give dem nogle vilkår, så der faktisk ikke er andet at gøre."

I takt med at der stilles stadig større krav til det såkaldt "normale" menneske, dukker der flere og flere skæve eksistenser op. "Idet man skiller nogle ud, siger man også, hvordan de rigtige skal være. Og jo flere man udskiller, jo mere snævert bliver det defineret, hvordan de rigtige skal være," siger Birgit Kirkebæk og advarer mod tendensen.

"Vi må først og fremmest undgå at bruge barnet, den unge eller voksne som en skabelon af os selv eller som objekt for

egne forestillinger om, hvad det er meningsfuldt at beskæftige sig med, eller hvordan 'det normale' ser ud."

Af Camilla Mehlsen
cme@dpu.dk

LÆS MERE

Kirkebæk, Birgit: *Letfærdig og løsgtig – kvindeanstalten Sprogø 1923-1961.* Forlaget SocPol, Holte 2004.

Kirkebæk, Birgit: *Normaliseringens periode. Dansk åndssvageforsorg 1940-1970 med særligt fokus på forsorgschef N.E. Bank-Mikkelsen og udviklingen af Statens Åndssvageforsorg 1959-1970.* Forlaget SocPol, Holte 2001.

BIRGIT KIRKEBÆK

Dr.pæd. Tidligere lektor ved Danmarks Lærerhøjskole og professor ved Universitetet i Oslo (Kombinationsstilling). Pensioneret, men fortsat aktiv som forsker, foredragsholder, bestyrelsesmedlem i bl.a. Den danske afdeling af Nordic Network on Disability Research, underviser samt som redaktør af Handicaphistorisk Tidsskrift.

